

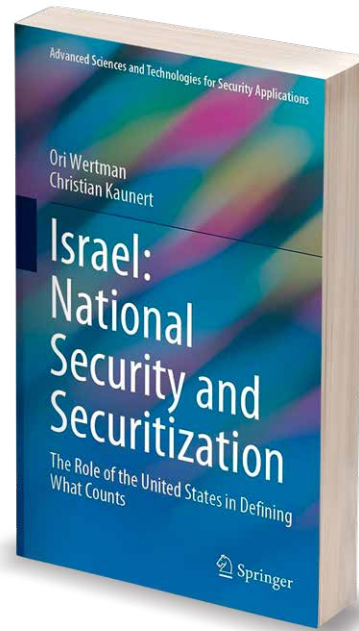
מלחמת ששת הימים, שנתפסו ממילא כאיומים ביטחוניים חמורים עד כדי קיומיים, והחילו עליהם את עקרונות הביטחוניזציה בהמשגתם המעודכנת והמרחיבה.

בבחירתם במקרי בוחן צבאיים ביטחוניים במהותם, שממילא נתפסו כאיומים חמורים, מותחים המחברים את ההגדרות ואת התשתית המושגית של הביטחוניזציה עד לקצוות המייתרים את המושג, את ייחודו ואת משמעותו. הפיתוח המושגי והתאורטי של הביטחוניזציה על ידי אסכולת קופנהגן וממשיכה נועד לספק כלי אנליטי להסברת האופן שבו מנהיגים מבקשים ליצור לגיטימציה לשימוש באמצעים חריגים וקיצוניים לצורך טיפול בבעיות אזרחיות במהותן. התשתית התאורטית מספקת את ההסבר באמצעות הרעיון של ארגומנטציה ביטחונית והמשגת בעיה אזרחית במהותה, באמצעות אותה ארגומנטציה, כבעיה ביטחונית חריפה עד כדי איום קיומי (כך למשל בעיות הגירה, פשיעה וכדומה). בהינתן איום חריף עד קיומי יש צורך בנקיטת אמצעים חריגים וחריפים, הכוללים גם פגיעה בזכויות הפרט. אם לשיטתם של המחברים גם איומים ביטחוניים, שממילא מומשגים באמצעות ארגומנטציה ביטחונית, יכולים לעבור ביטחוניזציה, מתייתרת ממילא תרומתו הייחודית של המושג בכל הנוגע לבעיות אזרחיות במהותן. לדעתי יש כשל לוגי בעצם הרעיון של ביטחון בעיה ביטחונית. אלא שגם טיעונם הקונטרוברסלי הזה הוא תשתית למחלוקות תאורטיות שיש בהן כדי לחדד ולשכלל את התשתית התאורטית הקיימת, ובמובן זה "אין להב סכין מתחדדת אלא בירך חברתה".

הספר מחולק לשבעה פרקים מרכזיים, ועיקריו מובאים בהקדמה ארוכה ומפורטת המציגה באופן ברור מאוד את עיקרי הטיעונים והחידושים שבספר. הפרק הראשון מציג את הספרות בנושא ביטחוניזציה, תוך התייחסות לציוני הדרך הבולטים בהתפתחות התאוריה ולחקרים הבולטים בתחום ותוך התייחסות ביקורתית בחלקה לסוגיות הקהל, השחקן ואופן העברת המסר מהשחקן לקהל.

בפרק השני מציגים המחברים את תרומתם המרחיבה לתשתית המושגית של הקהל בתאוריית הביטחוניזציה, שאותה הם מבקשים לבסס באמצעות ארבעת מקרי הבוחן בהמשך הספר. בפרק זה הם מציגים, תוך התכתבות ביקורתית עם הספרות הקיימת, שני מושגים חדשים: הקהל החוקי, שבהתאם לחוקי המדינה הוא הגורם המוסמך לאשר את פעולות הביטחוניזציה, והקהל הפוליטי, שתמיכתו או חוסר התנגדות מצידו נחשבים הכרחיים או חיוניים לצורך ביצוע אותן פעולות.

בארבעת הפרקים הבאים (3-6) מציגים המחברים ארבעה מקרי בוחן של איומים ביטחוניים שונים שאיתם

האם הביטחון (securitization) הוא אכן חזות הכול? קובי מיכאל

המכון למחקרי ביטחון לאומי – אוניברסיטת תל אביב

שם הספר: **Israel National Security and Securitization – The Role of the United States in Defining What Counts**

מאת: Ori Wertman & Christian Kaunert

הוצאה: Springer

שנה: 2023

מס' עמודים: 181

ספרם של אורי ורטמן וכריסטיאן קאונרט, תלמיד רבו, מניח קומה נוספת על התשתית התאורטית של הביטחון או הביטחוניזציה (securitization). תרומתו של הספר בהקשר זה היא דואלית במהותה. לצד הרחבה תאורטית של רכיבי המושג הן בהתייחס להגדרה של אמצעים קיצוניים והן בהתייחס לסוגי הקהל, שאותה בהחלט ניתן לראות כחידוש, בחרו המחברים במקרי בוחן כדוגמת

הפיתוח המושגי והתאורטי של הביטחוניזציה על ידי אסכולת קופנהגן וממשיכה נועד לספק כלי אנליטי להסברת האופן שבו מנהיגים מבקשים ליצור לגיטימציה לשימוש באמצעים חריגים וקיצוניים לצורך טיפול בבעיות אזרחיות במהותן.

בפרק ההקדמה המקיף מדגישים המחברים את תרומתו הייחודית של הספר, הן בשל העיסוק הראשוני והנרחב בביטחוניזציה של איומי טרור ואיומים ביטחוניים על ישראל והן בשל הגישה המשלבת שנקטו באמצעות חיבור של עולמות היחסים הבינלאומיים, המזרח התיכון, הפסיכולוגיה הפוליטית והסוציולוגיה (עמ' xiv). מבלי להפחית מתרומת הספר, נדמה שהמחברים הרחיקו לכת במידת מה בדגש שנתנו לעניין האינטגרציה של תחומי הידע. יש הבדל בין שימוש במושגים מתחומי הידע השונים לבין אינטגרציה תאורטית שלהם. כך למשל, קביעתם ש"הספר מגשר על הפער בין גישות מקובלות בביטחון המזרח התיכון ומסנתז אותן עם תפיסה ותפיסה שגויה ביחסים בינלאומיים" (עמ' xiv) נשמעת יומרנית מדי.

ראש הממשלה יצחק רבין (השחקן) כסמכות אפיסטמית ביקש לגייס את הלגיטימציה הציבורית והפוליטית ליישום ההסכם, שנתפס בציבוריות הישראלית כמהלך קיצוני ומפתיע, באמצעות ביטחוניזציה של הסכנה במדינה דו־לאומית, שאותה המשיג והציג כאיום קיומי על מדינת ישראל המחייב ומצדיק שימוש באמצעי קיצוני לאותן העת והנסיבות.

המתודולוגיה שבה בחרו המחברים להשתמש היא ניתוח השוואתי של מקרי בוחן, שנבחרו בכפוף לשלושה קריטריונים עיקריים: כל מקרה בוחן מציג סוג אחר של איום ביטחוני; כל מקרה בוחן מתאר תהליך ביטחוניזציה שהצליח; לכל מקרה בוחן מקורות מספקים, בהתחשב במגבלות הצנזורה הביטחונית הישראלית. שלושת הקריטריונים שנבחרו נועדו להבטיח יריעה רחבה דיה לניתוח המקרים על בסיס ההמשגות המעודכנות והמורחבות שחידשו המחברים ולתיקופן. המחברים נעזרו במקורות ראשוניים ושניוניים והתבססו על ראיונות אישיים עם שורה ארוכה ומרשימה של מקבלי החלטות ישראלים מהדרג המדיני והביטחוני-צבאי. ראוי להדגיש בהקשר זה את המגבלה המתודולוגית הקשורה לראיונות אישיים, כשנושא הריאיון מתייחס לאירועים שאירעו לפני שנים רבות ולמראיינים יש לעיתים נטייה לשנות גרסאות או להתאימן לרוח הזמן. כך למשל ראיונות של אהוד אולמרט בנוגע לתהליך אנאפוליס שניתנו במהלך השנים 2010–2012, בהשוואה לראיונות בשנים מאוחרות יותר שבהם הציג חלק מהאירועים באופן שונה.

כאמור המקרה של הסכם אוסלו, להבדיל מהמקרים של מלחמת ששת הימים, חומת מגן והפצצת הכור הגרעיני בסוריה, שהם אירועים ביטחוניים-צבאיים

נאלצה מדינת ישראל להתמודד (פרק 3 – מלחמת ששת הימים; פרק 4 – הסכמי אוסלו 1993–1995; פרק 5 – מבצע 'חומת מגן'; פרק 6 – מבצע 'מחוז' לקופסה – הפצצת הכור הסורי בדיר א־זור 2007). בכל אחד ממקרי הבוחן מתייחסים המחברים ליחסים בין הדרג המדיני לדרג הצבאי ובין ממשלת ישראל לממשל האמריקאי. הם בחרו במקרי בוחן שבהם מילא הממשל האמריקאי תפקיד חשוב, מכיוון שהתייחסותם לממשל האמריקאי בכל אחד ממקרי הבוחן היא כאל סוג של קהל, שעליו הם מחילים את הפיתוח המושגי שחידשו.

את הספר סוגר פרק הסיכום שבו מחדדים המחברים את החידוש התאורטי, אשר אותו ביססו על ארבעת מקרי הבוחן. הם עומדים על התרומה של הספר לספרות הקיימת, הן בתחום של יחסים בינלאומיים והן בתחום של לימודי ישראל, בדגש לגבי המעורבות האמריקאית והשפעתה על ישראל, ומצביעים על כיווני מחקר נוספים אפשריים.

כאמור, תרומתו העיקרית של הספר בעיניי היא בהתייחסות ראשונה וייחודית, למיטב היכרותי את התחום, לתהליך פוליטי-הסכמי (תהליך אוסלו) כאל ביטוי של אמצעי קיצוני שמהותו הכרה באש"ף, שהיה עד אז מחוץ לחוק בישראל, ובהסכם מדיני איתו, שמהותו היפרדות מהפלסטינים. ראש הממשלה יצחק רבין (השחקן) כסמכות אפיסטמית ביקש לגייס את הלגיטימציה הציבורית והפוליטית ליישום ההסכם, שנתפס בציבוריות הישראלית כמהלך קיצוני ומפתיע, באמצעות ביטחוניזציה של הסכנה במדינה דו־לאומית, שאותה המשיג והציג כאיום קיומי על מדינת ישראל המחייב ומצדיק שימוש באמצעי קיצוני לאותן העת והנסיבות.

על החידוש המשמעותי הזה הוסיפו המחברים את ההמשגה המורחבת והמעודכנת לגבי הקהל במשוואת הביטחוניזציה, שבה מוכרים שלושה רכיבים: שחקן, קהל ומסר. מעבר לטיפולוגיה לגבי שני סוגי קהל (חוקי ופוליטי) מדגישים המחברים את תפקיד הקהל ואת נחיצותו לצורך הלגיטימציה לתהליך הביטחוניזציה ולהצלחתו (עמ' xiii). בהתייחסותם לסוגיית הקהלים מרחיבים המחברים, תוך התייחסות לספרות הקיימת, את היריעה המושגית בהבהירים או בהדגשתם את הממד הסובייקטיבי של תפיסת האיום. הדגש מבחינתם על הממד הסובייקטיבי מוצג גם כביקורת על המוסכמה, לשיטתם, בדבר הממד האובייקטיבי של איומים. המחברים בהחלט משכנעים לגבי הממד הסובייקטיבי, אלא שאיני משוכנע שהתייחסותם לממד האובייקטיבי כאל מוסכמה קיימת במחקר הביטחוניזציה אכן תקפה.

או חוקי הופך לשחקן. כך למשל ממשלת ישראל כקהל חוקי ופוליטי, שלאחר לגיטימציה למהלך של ביטחוניזציה הופכת לשחקנית מול קהל אחר, כמו הממשל האמריקאי (עמ' 19). הדואליות הזו מוסיפה מורכבות המחייבת פיתוח תאורטי נוסף.

לסיכום, הספר ממוקד, קריא ובנוי נכון, אך נכון היה להדק יותר את החיבורים בין הפרקים, שנדמה כי נכתבו כפרקים עצמאיים, כדי להימנע מחזרתיות. חשוב להקפיד בהשוואות היסטוריות ולעמוד על משמעותו של ההקשר בכל השוואה. כך למשל ההשוואה הבעייתית בין ראשי הממשלה אהוד ברק ואריאל שרון (עמ' 155). יש להניח שאילו פעל ראש הממשלה ברק בהקשר שבו פעל ראש הממשלה שרון הוא לא היה נוהג באופן שונה משרון, ולא כפי שיוחס לו באותה השוואה. יש בספר ממד של חדשנות תאורטית, חלקה קונטרוברסלית בעיניי וראויה לדיוני המשך, והוא בהחלט מרים תרומה חשובה לספרות הקיימת בנושא ביטחוניזציה, תוך התייחסות לשונות תרבותית ופוליטית בין מדינות ומתן דגש לממד הסובייקטיבי שבתפיסת האיומים (עמ' 154). הדבר מספק זווית נוספת ומעניינת לדיון, לניתוח ולהבנת האופן שבו התמודדה ישראל עם איומים ביטחוניים, וכן למקומה של ארצות הברית בהקשרים אלו.

פרופ' קובי מיכאל הוא חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי ופרופסור במרכז הבינלאומי לשיטור וביטחון באוניברסיטת דרום ווילס בבריטניה ועמית מחקר בכיר באוניברסיטת ניאפוליס (neapolis) בקפריסין. kobim@inss.org.il

במהותם שספק בעיניי אם ניתן להחיל עליהם את הגיון הביטחוניזציה, הוא חידוש חשוב מכיוון שכאן יש התייחסות למהלך מדיני כאל ביטחון – המהלך המדיני הוא האמצעי הקיצוני שננקט ולצורך הלגיטימציה למימוש הופעלה ביטחוניזציה – ארגומנטציה ביטחונית.

יש בספר ממד של חדשנות תאורטית, חלקה קונטרוברסלית בעיניי וראויה לדיוני המשך, והוא בהחלט מרים תרומה חשובה לספרות הקיימת בנושא ביטחוניזציה, תוך התייחסות לשונות תרבותית ופוליטית בין מדינות ומתן דגש לממד הסובייקטיבי שבתפיסת האיומים.

בחידוש של המחברים בהתייחס לקהל ולטיפולוגיה שלו – קהל פוליטי וקהל חוקי – הם מצליחים לשכנע ולהוסיף כלי אנליטי חשוב לניתוח תהליכי ביטחוניזציה ולהבנתם. מבלי משים מצביעים המחברים על ממד נוסף שראוי לפיתוח תאורטי נוסף, הקשור לקהלים. הממד הנוסף הוא ההיבט הדואלי, הבא לידי ביטוי במקרים שבהם קהל חוקי יכול להפוך בשלב מסוים לקהל פוליטי ולהיפך, או שקהל מסוים יכול להיות בה בעת גם חוקי וגם פוליטי. כך למשל ממשלת ישראל במקרה של תהליך אוסלו, כשיצחק רבין כראש ממשלה צריך לשכנע את הממשלה כקהל פוליטי בדבר נחיצות המהלך ולקבל את הסכמת הממשלה, את הלגיטימיות שלה לביצועו. דואליות נוספת יכולה לבוא לידי ביטוי כאשר קהל פוליטי